

● **VISSZAEMLEKEZÉSEK**

A TANSZABADSÁG NÉHÁNY RÖPKE ÉVE 1944–1948

● **GYORSLAPOZÓ**

SZEMELVÉNYEK A KORABELI SAJTÓBÓL

A BUKAREST-JÁRÁS ÚTTÖRŐI

Nagy Géza iskoláink egyenjogúsításáról

Íme a drámai fordulatokban bővelkedő értelmiségi életút pár mozzanata: Nagy Géza a kolozsvári román egyetemen végzett 1937-ben, magyar–román–német szakon, s az erdélyi kultúrák összefonódó sorsa mélyen meghatározta élete alakulását. Előbb a Zilahi, majd a Kolozsvári Református Gimnáziumban tanít, kisebbségi tanári tapasztalatai birtokában válik 44-től a magyar tanügy fő szervezőinek egyikévé. 45-től szociáldemokrata párttag, Bányai László neki is felajánlja a tanügyi államtitkárságot, de három gyerekkel nem vállalja az áttelepülést a fővárosba, különben is, mint megjegyezte, „rossz tapasztalatai” voltak az SZDP és a KP együttműködését illetően. Következik 1949-ben a polgári és demokratikus áramlatok együttes „lefejezése” (saját szavaival; itt egyfelől Márton Áron püspökre, az EMGE vezetőségére stb., másfelől az MNSZ élén állókra gondolt), maga is holtvágányra kerül, letartóztatják és évi kényszermunka után börtönben is ül egy évet. Azért csak „ennyit”, magyarázta, mert nem „exponálta túlon túl” magát. 69-ig a református egyháznál tisztviselő, majd egy csodaszámba menő nagyon késői rehabilitást él meg. Márton Gyula professzor üzen érte: Debreczy Sándor utódjául őt szemelték ki. Perújrafelvételt kér, törlik büntetését, elismerik 45-ben szerzett doktori címét, s

● GYORSLAPOZÓ

A demokratikus esélyekkel kecsegtető röpke évekről a következőkben a korabeli sajtót szólaltatjuk meg.

Az erdélyi magyar polgárság kiváló lapjai 1944 őszén megszűntek, emiatt az alábbi szemelvények és kivonatok csak baloldali újságokból származnak. Ezek a következők: Világosság (V.) a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) központi napilapjaként jelent meg

miután szabályszerű vizsgát tesz százfőnyi hallgatóság előtt, kelet-európai összehasonlító irodalomtörténetet adhat elő az egyetemen nyugdíjba meneteléig.

Nagy Géza alaposan felkészült a beszélgetésre, akkurátusan megszerkesztett és kidolgozott „előadása” a tanügyi hálózat átmentése és megszilárdítása olyan kulcsfogalmak körül forog, mint a tankerületi önállóság, a beilleszkedés az új államkeretekbe, a központ általi elismertetés, a tankönyvírás, a szervezés sok gondja. Pár hónappal az első találkozások után meghalt, nagy kár, hogy a felvetett kérdések kimerítő megbeszélésére már nem kerülhetett sor. A korabeli lapok mindenben megerősítik e lángolóan lelkiismeretes, az erdélyiséget hivatásaként felfogó koncepciózus művelődéspolitikus állításait.

– *Igaz-e az, hogy Ön 1940–44 között román nyelvet tanított a Kolozsvári Református Kollégiumban?*

– Igaz. Egyszerre tanítottam a magyar és a román irodalma. Kulcstantárgynak tekintettem mind a kettőt. Mindjárt 1940 után a tömegekben volt egy bizonyos ellenszenv a román nyelvvel szemben. Ehhez tudni kell, hogy 1920 és 40 között a közhivatalokban mindenüvé ki volt írva, hogy „Vorbiři numai românește”¹, hogy nyelvvizsgának vetették alá még a vasutasokat is, és ha nem feleltek meg, elveszthették állásukat...

Kolozsváron 1944. október 18-tól, főszerkesztője Balogh Edgár volt; az Erdély (E.) a Romániai Szociáldemokrata Párt Magyar Bizottságának heti, majd napilapja, megjelent 1944. december 4-től Kolozsváron, felelős szerkesztője Raffay István (megszűnt 1948. február 1-jén); az Igazság (I.) első számai Erdélyi Szikra cím alatt és a Kommunisták Romániai Pártja Észak-Erdélyi Bizottsága lap-

– *A numerus clausus, a 20 százalék...*

– Igen, de volt numerus nullus is, és kialakult egy olyan légkör, amelynek következtében 1940 után a középiskolás ifjúság bizonyos idegenkedéssel fogadta a román nyelv tanulását. Meg kellett azonban érteniük, hogy függetlenül a politikai konjunktúrától, ennek a két népnek az egymás mellett élése szükségszerűvé teszi egymás nyelvének a tanulását. Egyszerű társalgással kezdtük, irodalmi olvasmányokkal folytattuk, és kevés irodalomtörténetet is elő kellett adni. Az anyag nem volt nagy, heti, talán két, három órát szántunk rá, de elegendő volt arra, hogy azok a diákjaink, akik első gimnazisták voltak negyven őszén, és az elemiben már tanultak valamennyi románt, az ismereteiket meg tudják őrizni negyedik gimnazista korukig, és amikor 1944. augusztus 23-ával jött a következő politikai változás, az ő számukra nem jelentett megrázkódtatást az, hogy tudomásul kellett venniük: a román nyelv újból kulcssze-rephez jut. Tehát mondhatnám azt, volt a román nyelvtanításnak egy ilyen jelentősége is, hogy a reális gondolkodásra nevelje rá az embereket. Másfelől azonban benne volt ebben azzal a történelmi lehetőséggel való nagyon komoly számolás is, hogy a bécsi döntés tulajdonképpen ideiglenes politikai helyzetet teremtett, ennek következtében az észak-erdélyi magyarság számára önvédelmi, önfenntartási szempontból is lényeges az, hogy a román nyelvet ne hanyagoljuk el, és továbbra is beszéljük. Ezzel kapcsolatban el kell mondanom, hogy én már akkor up to date tanítottam a magyar iro-

● GYORSLAPOZÓ

jaként jönnek ki 1945. március 8-tól kezdve Kolozsváron, főszerkesztője Nagy István, új címét májusban veszi fel; az Utunk (U.) első száma 1946. június 22-én jelenik meg Kolozsváron, a Romániai Magyar Írószövetség hetilapja, főszerkesztője Gaál Gábor; a Népi Egység (N. E.) a Magyar Népi Szövetség brassói orgánuma, 1944. október 22. és 1948. március 1-je között jelenik meg, felelős

dalmat. A magyar népi írók, akiket nem sokkal azelőtt perbe fogtak A tardi helyzetért, a Viharsarokért, de erdélyiek – Nagy István és az egészen fiatal munkásírók – is szerepeltek az én tanmenetemben. Elmondhatom, hogy iskolám részéről soha kifogás nem ért, az érettségig pedig ezeket is kérdeztem, és a miniszteriálisan kiküldött érettségi biztosok sem emeltek kifogást ellene. Tehát nagyon érdekes volt az irodalom tanítása, ha az ember vállalta azoknak a legértékesebb magyar demokratikus hagyományoknak a szolgálatát, amelyek részben 1848-ig nyúlnak vissza, részben 1918–19-ig, részben a Móricz-i és Ady-i hagyományig, vagy a népi írók mozgalmához fűződnek.

Negyvennégy március 19-én a hitleri seregek megszállták Erdélyt is, ennek következtében be kellett fejeznünk a tanítást, rövidesen megtartottuk az érettségit, és ezzel vége is volt az iskolai évnak. Negyvennégy tavaszától kezdve nem volt tanítás.

Érdekes módon, augusztus 23-áról Észak-Erdély egész magyarsága előre tudta, hogy jönni fog, azon csodálkoztunk csak, hogy a német hadvezetőség ezt nem tudta. Már 1944 májusában közbeszéd tárgya volt Kolozsvárt, hogy a román katonai és polgári alakulatok befejezték azokat a szervezési előkészületeket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy Észak-Erdély területére lépjenek. Ennek ellenére a németek a szokásos uralkodó és önhitt pozícióban lévén, vakon és süketen álltak ezzel a készülődéssel szemben. Meg kell azonban mondanom, hogy magának huszonharmadikának a bekövetkezése

szerkesztője Kurkó Gyárfás; a Romániai Magyar Szót (RMSZ) Bukarestben indítják 1947. szeptember 2-án mint „országos demokratikus napilapot”, később nyíltan a Magyar Népi Szövetség hivatalosának számít. Felelős szerkesztője Robotos Imre volt, 1953-tól Előre cím alatt jelent meg.

villámcsapásként hatott, és eltekintve az egyéni és közösségi elbizonytalanodástól, meg kell állapítanunk, hogy ez annyira bátor és jól megszervezett cselekedet volt a nemzeti függetlenséghez ragaszkodó román erők részéről, amit nemcsak hogy csodáltunk, hanem irigyeltünk is.

Nagyon érdekes dolog, hogy Észak-Erdély területére az Egyesült Nemzetek részéről a Vörös Hadsereg vonult be, és hozta magával azokat a politikai, eszmei, közigazgatási és ezen belül tanügyi struktúrákat, amelyeket a maga részéről egészen természetesnek vett. Észak-Erdély fölött a Malinovszkij-hadseregnek a nemzetközi Szövetséges Ellenőrző Bizottsága gyakorolta az ellenőrzést egészen 1945. március 13-ig, a végleges közigazgatási visszacsatolásig. Ahova a Vörös Hadsereg bevonult, ott a háborús események, a zűrzavar elmúltával azonnal kiadta az utasítást: tessék megkezdeni az üzemekben a munkát, a mezőkről betakarítani a termést, és az iskolákban megkezdeni a tanítást! Minden további nélkül az elvi álláspont az volt, hogy az eddigi állapot szerint folyjék a munka tovább. Ez természetesen csak elvileg hangzott így, mert a gyakorlatban olyan helyt, ahol teszem azt, több román középiskolára volt szükség – például Kolozsvárt nem volt elég egy román középiskola –, ott több is megnyílt. 1944 novemberében indult meg az elemi és középiskolákban a tanítás. Ezt megelőzően a tanszemélyzet – a szülők önkéntes segítségével – az iskolákat kitakarította, mivel azok szállásul szolgáltak a katonaságnak.

● GYORSLAPOZÓ

AZ ÉSZAK-ERDÉLY VISSZACSATOLÁSA ELŐTTI PÁR HÓNAP

● 1944

● Sănătescu tábornok Bukarestben új kormányt alakít, melyben Petru Groza miniszterelnök-helyettes lesz (*V. – nov. 7.*) ● Miskolczy Dezső rektor nyilatkozik arról, hogy folynak a beírat-

– *Az Ön iskolája, a Farkas utcai kollégium, milyen állapotban volt?*

– A mi iskolánk német katonakórház volt, az internátus szenvedett többit, ott bútorzatot is égettek el a németek, amin nagyon csodálkoztunk. Különben tűrhető állapotban volt, az iskolaudvar és a kert azonban tölténnyel volt tele, amiatt aztán a gyerekeket folyton motozni kellett. Történt is baleset, pont a Nagy István fiának, Károlynak a kezében robbant fel egy töltényhüvely.

Namost, a tanügyi életnek a megindítását magától értetődő, hogy a két munkáspárt végezte. A kommunista és a szociáldemokrata pár között már 1944. május elsején létrejött szövetség alapján a két párt vette kezébe a közigazgatás újjászervezését és ugyancsak ők kezdeményezték tanügyi téren is a szakszervezet létrehozását.

– *Szóval Észak-Erdélyben a polgári pártok nem számítottak?*

– Abszolúte nem! Romániában még igen, itt azonban a polgári pártok megszűntek. Egyetlen komoly polgári párt volt, a Magyar Párt, amely azonban egyáltalán nem rendelkezett tömegbázissal. A két jobboldali pártnak, az Imrédysta és a Szálasi-pártnak tömegei nem voltak. Nem jelentett tehát zökkenőt a két munkáspártnak mint katalizátornak a jelentkezése. Talpraesett, ügyes és képzett embereik sokat tettek azért, hogy a városban és a falvakon is meginduljon az iskolai élet. Még valamit: döntő szerepe volt az iskolák újjászervezésében a politikai védelmet jelentő két párt mellett az

kozások a helyben maradt Kolozsvári Magyar Egyetemre. (V. – nov. 14.) ● „Románia az eljövendő béketárgyalásokon nem jelentkezhét fellázadt kisebbségekkel” – mondotta Vlădescu-Răcoasa nemzetiségügyi miniszter. (V. – nov. 17.) ● A kolozsvári tanárok és tanítók szakszervezetének nagygyűlésén elfogadott határozatokból: „2. Kimondja a nagygyűlés, hogy a demokratikus szabad-

egyházaknak is. 1920 és 1940 között az egész romániai magyar tanügy felekezeti jellegű volt. 1940 és 1944 között ez a helyzet fennmaradt Dél-Erdélyben. A háború után rögtön mindenik, autonóm módon, a maga iskolahálózatát mozgásba hozta. Tudatában voltak annak, hogy a tantervnek összhangban kell lennie az állami iskolák szellemével, úgyhogy a nacionalizmusnak, a sovinizmusnak és a jobboldali gondolatnak a kizárásával indult meg a tanítás.

Nagy tanszemélyzeti hiányok voltak a katonai behívások következtében. Érdeemes felemlíteni azt, hogy 44–45 telén az iskolák fűtése olyan nagy probléma volt, hogy Kolozsvárt a munkásság és a diákság óriási menetben vonult ki a Bükkbe, a Szent János-kúthoz, és mindenki a vállán egy hasábfát hozott, úgyhogy az iskolákat el tudtuk látni tűzifával.

1945. március 6-án megalakult a Groza-kormány, és írásbeli, a sajtóban is közzétett nyilatkozatot tett, amelyben a Szovjetuniót biztosította, hogy tiszteletben tartja a nemzetiségek jogait. Groza Péter miniszterelnök személye jelentette a garanciát, hogy a két világháború között kialakult és a háború alatt kiéleződött román–magyar ellentétet egy olyan ember vezetése alatt álló kormány oldja majd meg, aki erdélyi származású, tökéletesen beszél a magyar nyelvet, és kedvelt személy volt mind a magyarság, mind a románság előtt, az Ekés Front elnökeként 1934 óta a MADOSZ-szal is szövetségre lépett és a Népfronthoz tartozott.

● GYORSLAPOZÓ

ságjogok értelmében meg kell valósítani a legteljesebb tanszabadságot. Minden szülő a gyermekét saját anyanyelvén taníttathatja, és azért gondoskodni kell arról, hogy mindenütt a lakosság anyanyelvét és anyanyelvi megoszlását szigorúan szem előtt tartva állapíttassék meg az iskolák és tagozatok előadási nyelve és nyersen alkalmazást a szükséges tanszemélyzet. Ugyancsak a tansza-

– *Ekkor indulhatott meg az elmenekült iskolák visszatelepítése, ugye?*

– Kolozsvárt Mihály király és Visinszkij külügyminiszter-helyettes jelenlétében zajlott le a visszacsatolási ünnepség, és itt jelentette ki Visinszkij a Szovjetunió és a győztes hatalmak nevében, hogy Észak-Erdélyt „örök időkre visszacsatoltuk” az anyaországhoz (vecia vecilor – ezzel a kifejezéssel). Röviddel eme esemény után jelent meg a 406/1945-ös dekrétum, amely kimondotta, hogy minden Észak-Erdély területéről elmenekült elemi, közép- vagy szakiskola és főiskola visszatér eredeti székhelyére, és visszafoglalja eredeti épületét. Ez a 406-os rendelet élezte most már ki a helyzetet, mert tulajdonképpen visszaállította az 1920 és 1940 közötti teljes román iskolahálózatot. Az iskolák visszatérése jelentette a tanszemélyzet visszatérését. A legtöbb esetben az igazgató, néhány tanár jelent meg, ezek vették át az épületet, és szülők is csatlakoztak hozzájuk. Úgy ahogy, ki innen, ki onnan, a menekülésből előkerülve, jelentkezett, és megkezdődött a tanítás a román iskolákban is.

– *Sok összeütközésre adott-e ez alkalmat?*

– Azért nem adott alkalmat, mert egyelőre az észak-erdélyi magyar tanügyi emberek számoltak ennek a 406-os tanügyi törvénynek a következményeivel, és azzal kerülték ki az összeütközést, hogy mindazok az állami (főképpen közép-) iskolák, amelyek néhez helyzetbe kerültek, befogadást nyertek az illető városban mű-

badság alapján a szülők tetszésük szerint választhatnak az állami és egyházi iskolák között, tudva azt, hogy az egyházak nemcsak a múltban, hanem a jelenben is nevelő munkájukkal nagy szolgáltatásokat tettek és tesznek Erdély népeinek.” ● „6. A nagygyűlés döntő fontosságúnak és példamutatónak tartja a szakszervezet, a tanterületi főigazgató és a kolozsvári középiskolák igazgatói között

ködő felekezeti iskolákba, mégpedig úgy, hogy a felekezetiiek dél előtt az államiak pedig délután tanítottak.

– *Szóval az épületekből ki kellett vonulni?*

– Igen, át kellett adni őket. Magától értetődő, hogy kevésbé élesen vetődött fel a Székelyföldön a kérdés. Természetesen ez a helyzet korlátozta a középiskolák működését. Mégpedig, azért, mert a felekezeti iskola szívesen bocsátotta az államiak rendelkezésére a helyiségeit, ez azonban a délután programját megnehezítette. Az állami iskolák pedig kezdtek délben, és az estébe nyúlt a tanítás. Sötétben mentek haza a gyerekek. A két műszakban való tanítás akkor nagyon szokatlan volt, és az a veszély fenyegette a délután tanító állami iskolákat, hogy elsorvadnak, és a gyerekek lassanként átiratkoznak a felekezeti iskolákba, amit azok igyekeztek elhárítani, mert tisztában voltak azzal, hogy előbb-utóbb rendeződik az állami iskolák helyzete is.

– *Hogyan oszlottak meg a diákok a kétféle iskolatípus között?*

– Ezt nehéz volna megállapítani; az én meggyőződésem szerint fele-fele lehetett, úgy nagyjából, az arány. Erre még visszatérünk.

Nem akarok magamnak túl nagy jelentőséget tulajdonítani, de itt most magamról kell beszélnem. Mindjárt a háború után a Szociáldemokrata Párt tagja lettem és a kolozsvári tanügyi szakszervezet magyar titkára. Volt egy román és egy magyar titkár. Eléggé bekeverültem a tanügyi szervezés középpontjába, sokat láttam és tapasztaltam. Titkárként tagja lettem a Kolozsvár városi szaktanácsnak,

● GYORSLAPOZÓ

létrejött azon megállapodást, hogy kötelező tantárgyként tanítják a román középiskolákban a magyar, a magyar középiskolákban a román nyelvet és irodalmat, hogy ezzel is elősegítsék a közeledést és az egységet az együtt élő két nép között” (V. – nov. 21.) ● Két cím: *Erélyes tisztogatás a kolozsvári tantestületben, Szövetkezeti nevelés az iskolában.* Dr. Nagy Zoltán, az erdélyi iskolaszövetke-

amely nagyon megtisztelő dolog volt, mert ott a különféle szakmai szervezetek és nagy gyárak szakszervezeti titkárságával kerültem össze, és bizony eleinte annyi gond volt (fűtés, közellátás, közvilágítás, köztisztaság stb.), hogy minden napunkat a Szaktanácsnál kezdtük, félórás-órás gyűlésen beszéltük meg az azt nap teendőket, a felmerült problémákat, és ezek alapján végeztük napi munkánkat.

Az én szociáldemokrata párttagságom és szakszervezeti működésem hozta magával, hogy 1945. március 13-án a Groza-kormány miniszterei közül megismerkedtem Ștefan Voiteckel, aki akkor nemzetnevelésügyi miniszter volt. Hosszasan elbeszélgettünk a pártházban Lotar Rădăceanuval, aki szociáldemokrata vezető volt, kikérdezett az iskolaügyi viszonyok felől és meghívott, hogy Bukarestben is keressem föl, és mostantól kezdve tartsuk a kapcsolatot. Ez nagy biztatás volt számomra, nem is gondolkoztam sokat, 1945. március 27-én, tehát két héttel később, Bukarestbe utaztam a szakszervezet delegációjával². Vissza kell térnem arra, hogy 1944-ben megalakítottuk a Kolozs megyei tanfelügyelőséget, mert szükség volt rá. És ekkor kapott a megyefőnökség részéről tanügyi felügyelői megbízatást Hadházy Sándor unitárius kollégiumi tanár, és vele utaztam Bukarestbe. Megérkezve, mondhatom, hogy kedvező fogadtatásban részesültünk Voitec részéről. Kevésbé a minisztérium részéről, amely meglepődött jelentkezésünkön. Nem egy magas rangú tisztviselő szegezte nekünk a kérdést, hogy mit keresünk itt akkor, amikor még javában folyik a háború, és Magyarország Hit-

zetek központjának vezetője írja: „(...) ifjúságunk nevelése is szociális síkra kell hogy terelődjék. Az ifjúság ilyen irányú iskolai nevelésénél elsősorban a szövetkezeti nevelés jöhet számításba” (*V. – nov. 29.*) ● Lemondott a Sănătescu-kormány, Rădescu vezérkari főnök alakítja meg az új kormányt. (*V. – dec. 5.*) ● Balogh Edgár vezércikke Budapest ostromakor: „Ma riadalmunk vagy és kétség-

ler utolsó csatlósa. Amire megmondtuk, hogy mi a magunk részéről nem tekintettük magunkat csatlósoknak, és mint volt román állampolgárok és mint észak-erdélyi magyar tanügyi emberek azért jöttünk, hogy az észak-erdélyi magyar tanügy függő kérdéseit a minisztériummal megbeszéljük, s az iskolákat szervezetileg bekapcsoljuk a román iskolahálózatba. Hogy biztosítsuk egyfelől a tanszemélyzet jogi és anyagi helyzetét, másfelől oldjuk meg azokat a szervezési kérdéseket, amelyek nélkül a tanügy normális működése lehetetlen. Ekkor már sokkal komolyabban vettek. Furcsa volt, amikor kiderült, hogy mi nemcsak jogi, elvi és szervezési kérdésektől hajtva jelentkeztünk, hanem azért is, mert számításunk szerint tanszemélyzetünk 45 januárjától kezdve csak kisebb-nagyobb előlegeket kapott a megyei közigazgatástól. Valójában szükségünk volt mintegy 2 millió lejre, hogy 45. január elsejétől március végéig ki tudjuk fizetni a tanszemélyzet fizetését. És mi pénzt akartunk. A kérdés az volt, hogy rendben van, de ki fizetett minket augusztus 23-tól december 31-ig. A válasz: mikor megkezdődött Észak-Erdély kiürítése és a menekülés, minden állami alkalmazott három hónapra megkapta a fizetését pengőben. Ez a pengő forgott és jelentett tulajdonképpen pénzügyi alapot 1945. január 1-je után is. A kereskedők fizették az adót, az iparosok szintúgy, a gyárak termeltek, s pengőben folyt a számolás. Meglepetésünkre ezzel a fizetéssel kapcsolatos kérésünkkel nem ütköztünk nehézségbe, Ștefan Voitec a legkészségesebb jóindulattal, azonnal felvette a kapcsola-

● GYORSLAPOZÓ

beesésünk (...) Érted aggódunk és magunkat féltjük. Nélküled az elmaradt paraszti sors és a szórványok népe maradunk” (V. – dec. 16.) ● *A nemzetiségi tervezet javításokra szorul* – Szenczei László bírálja a nemzetiségi státútum megjelölt tervezetét: „A nemzetiségeknek joguk van ahhoz, hogy a kultusztárca költségvetéséből számarányuknak megfelelően részesedjenek, és ezt a költségveté-

tot a miniszterelnökkel és a pénzügyminisztériummal. Hogy a román állam hivatalos személyének a kezébe fizethessék ki ezt az összeget, én adtam be egy kérvényt, hogy nevezzék ki Hadházy Sándort kolozsvári tankerületi főigazgatónak (inspector general regional) egész Észak-Erdélyre. Megkaptuk a pénzt, kikötötték természetesen, hogy ezzel el kell számolni, fizetési jegyzékeket kell készíteni és így tovább. Ez akkoriban óriási összegnek számított, még távol állottunk az inflációtól. És ugyanakkor a pénz mellé kaptunk egy másik felszólítást, hogy készítsük elő javaslatainkat, kéréseinket, és nyújtsuk be a minisztériumnak.

Nem tudtuk akkor még, hogy milyen óriási feladatot rótt ránk. Miután hazajöttünk, és felmértük a helyzetet, mindjárt kiderült, ahhoz, hogy mi a tanszemélyzetnek ki tudjuk fizetni a 2 millió lejből a neki járó összeget, ehhez számba kellett venni, hogy kik a tanítók, tanárok és ezzel egyúttal megindítottuk azt a számbavételt, amely tulajdonképpen adatgyűjtés volt a minisztériummal való további együttműködésünkhöz. Megyénként önkéntes munkatársak jelentkeztek, akik elkészítették azokat a kimutatásokat, amelyben benne szerepelt minden város, falu, minden állami és felekezeti, elemi és középiskola, teljes képet kaptunk az iskolák számáról, továbbmenően a tanerőkről, nevük, képzettségük, szolgálati idejük szempontjából, és létrehoztunk egy olyan központot, amely egyelőre a kolozsvári magyar tanároknak és tanítóknak önkéntes kis munkaközössége volt. Az EMKÉ-nek, amely szintén a múlt századra

silleg biztosított összeget a parlament politikai és az állami számvevőszék közigazgatási ellenőrzése mellett, saját belátásuk szerint használhassák fel, így fenntarthassanak bármilyen főiskolát is” (V. – dec. 17.) ● Ugyancsak Szenczei László üdvözli a dec. 20-án főispáni rendelettel létrehozott önálló magyar tankerületet: „Az erdélyi népek kulturális összhangja csak úgy valósulhat meg, ha

nyúlik vissza, és az ASTRA-hoz hasonló intézmény volt, állott egy irodahelyisége a Lenin út (ma December 20–22 utca – szerk) 37. szám alatt, a kéttornyú református templom szomszédságában. Ott ütöttük fel a tanyánkat, és oda érkeztek be, hozták be az egyes megyékből teherautókon, tehervonatokon a kollégák az adatokat.

– *Lehet-e vajon azt mondani, hogy a negyvenes iskolahálózat, nagy vonalakban bár, de fennmaradt?*

– Nyugodt lélekkel mondhatjuk, nemcsak hogy fennmaradt, hanem 40-hez viszonyítva meg tudta őrizni a következő évek pluszát is, amire nem előnyként, hanem a fennálló nemzetiségi viszonyoknak megfelelően tett szert. Ebben a központban készültek el most már a hatalmas kimutatások, külön az elemi, a közép- és szakiskolákról, minden megye minden tanítójának minden adata pontosan bekerült ezekbe a kimutatásokba. Nem lehet eléggé hálás a magyar tanügy azoknak, akik ebben a munkában részt vettek. 1945 májusától már politikai keretet is kapott e kis munkaközösség, mégpedig az MNSZ révén. Ha jól emlékszem, május elején tartotta a Népi Szövetség Kolozsvárt az első kongresszusát, és mi beillesztettük a mi tanügyi bizottságunkat az MNSZ-be mint Országos Tanügyi Bizottságot.

– *A pártok hogyan működtek együtt az MNSZ-ben? Milyen pártállásúakkal dolgozott együtt?*

– Mindenfélével. A pártállás kérdése nem volt kieleződve még, már csak azért sem, mert a szocdemeken, a kommunistákon kívül

● GYORSLAPOZÓ

előbb legteljesebb szabadságot biztosítunk az egyes nemzetek kulturális megnyilatkozásainak. A magyar közoktatás tehát joggal igényelte a maga szervezeti elkülönülését, a maga belső önkormányzatát, mert csak a legteljesebb szervezeti szabadság birtokában szólhat bele az erdélyi kultúra értékes hangversenyébe” (V. – dec. 22.) ●

mint fizikai valóság ott állottak a felekezetek, a négy magyar egyház, s az ötödik, a szász evangélikus egyház. Az erdélyi közvélemény hallgatólagosan tudomásul vette, hogy az MNSZ-t erős szálak fűzik a kommunista párthoz. Én lettem a tanügyi bizottság elnöke, felettesem a közművelődési bizottság vezetője, Balogh Edgár volt, és fölötte már csak Kurkó Gyárfás, az akkori elnök.

– *ők kommunistáknak számítottak?*

– Azok voltak, de a két párt harmonikusan együttműködött akkor még. Emlékezetem szerint 1945. április végén történhetett meg a mi első nagy bukaresti utazásunk. Egy nagy népes küldöttséget alakítottunk, amely az MNSZ Országos Tanügyi Bizottságának a képviselőjében utazott Bukarestbe, ennek a felelős vezetője voltam én, tagja Hadházy Sándor, Erdélyi Gyula, aki akkor az enyedi Bethlen Kollégiumnak volt a rektora, dr. Felszeghy Ödön, a kolozsvári tanítóképző igazgatója, dr. Blédi Géza aradi középiskolai tanár, Czikéli Ernő, Jenei Dezső és Garai Ernő az iparoktatás részéről és Papp Imre román szakos tanárkollégánk, szintén a középiskolai oktatás szakértőjeként. És fölvtük bukaresti házigazdánkat a bukaresti református iskola kedves, lelkes, kiváló igazgatóját, Takács Pált is. Hadiszállásunkat tehát a református elemi iskolában ütöttük fel a Sfinřii Voievozi utcában, a Griviřa út és az Academia épülete közötti keskeny kis utcában. Élelmezésünkről saját magunk gondoskodtunk, mai ember számára szokatlanul hangzik, napidíjunk nem volt, mindössze az útiköltségünket fedezte az MNSZ. Munka-

**A MAGYAR EGYETEM VITÁJA
A KÖZPONTI TANÁCSADÓ TESTÜLETBEN
A SZÓNOKOK KIFOGÁSOLJÁK BIZONYOS KÖRÖK
HALOGATÓ TAKTIKÁJÁT**

beosztásunk: délután és este áttanulmányoztuk a másnap tárgyalásra kerülő anyagot (több napig tartott az anyag megtárgyalása), és reggel szakcsoportonként – elemi, közép- és szakiskolák, tanítóképzők képviselői – mindenki ment a maga vezérigazgatóságára, illetve szakminisztériumába, például a gépipari vagy faipari minisztériumba. Én, Hadházy Sándorral együtt, minden reggel felke-restem Kurkó Gyárfást, hogy tájékoztassuk az előző napi tárgyalások eredményeiről, és elmondhassuk aznapi terveinket, teendőinket. Nagy érdeklődéssel figyelte munkánkat, csak a legnagyobb há-lával és elismeréssel gondolhatok vissza arra a bizalomra, amivel megajándékozott minket ekkor is, később is. A minisztérium részé-ről külön alá kell húznom Štefan Voitecnek az érdemét, aki rendkí-vül türelmesen, nyugodtan, valósággal tőlünk tanulta meg a ma-gyar tanügyre vonatkozó ismereteket. Annyira nem ismerte az er-délyi magyarság iskolaügyének történetét és helyzetét, hogy fölöt-tébb elcsodálkozott, amikor kiderült, 1920 és 1940 között a romá-niai magyarság úgy tartotta fenn az iskoláit, hogy a szülők és az egyházak teremtették elő a tanszemélyzeti fizetéseket. Két államtit-kár volt mellette, Aurel Potop, feltevésem szerint valamelyik törté-nelmi párt képviselője és Mironescu Mera, aki szociáldemokrata volt. Neki volt is fogalma arról, hogy az erdélyi nemzetiségi súrló-dások megmérgezték a múltban a tanszemélyzet életét. Kevés jóin-dulattal találkoztunk Calliani vezérigazgató részéről, aki a két vi-lágháború közötti iskolarendszer tipikus képviselője volt, sok isko-

● GYORSLAPOZÓ

A szónokok kifogásolják bizonyos körök halogató taktikáját. „A Román Demokratikus Szövetség előterjesztésére a testület megtárgyalta a kolozsvári egyetem kérdését. Az egyetemet a következő vádakkal illetik:

1. Az egyetem rektora Horthy Miklós kormányzóra esketi fel hivatalnokait.

lánk bezárása fűződött a nevéhez. Kíméletlen és bizalmatlan ember, akit azonban a két párt képviselői a minisztériumban már meglehetősen elszigeteltek. A nemzetiségi tanügy legjobb ismerője és egyben előadója Diomed Bedeleanu volt, aki, azt hiszem, hogy inspektori minőségben dolgozott a minisztériumban, régi kommunista párttag, rendkívül jól ismerte az erdélyi magyar tanügyet, az egyes püspökségek tanügyi előadóit, az iskolák igazgatóit.

– *Mit sikerült elérni?*

– Sikerült a minisztériumnak teljes képet nyújtani arról, hogy hány iskola működik Észak-Erdély területén, hány iskola működik Dél-Erdélyben, mégpedig a sok-sok bezárt iskolának a beszámításiával. És kialakultak azok az elvek, amelyek alapján ezt az egész rendkívül színes magyar iskolahálózatot igazgatni fogják.

– *Dél-Erdélyben tehát új iskolákat kellett megnyitni?*

– Azzal a kéréssel jöttünk, hogy kérjük az összes 1920-tól bezárt iskolának az újramegnyitását. Hát ez elég nagy megrökönyödést keltett, írásban fogalmaztuk meg, és pontosan felsoroltuk mindazokat a községi stb. iskolákat, melyeket 1920-tól 1944-ig bezártak.

– *Nem változtak közben meg a népesedési viszonyok?*

– Valamelyest változtak, elég arra utalnom, hogy a Zsil völgyéből nagy volt a magyar bányász-elvándorlás Észak-Erdélybe. Csapant ugyan a létszám, de nekünk nemcsak hogy sikerült fenntartani az ottani elemi felekezeti iskolákat, hanem ezek mellett állami elemiket is létesítettünk és egy liceumot Petrozsényben. Úgyhogy a

2. Az egyetemi tanács olyan értelemben vállalta az itt maradáást, hogy az ellenséges megszállás alatt és annak ellenére is a magyar kultúrát képviselje.

3. Az egyetem jelenlegi rektora és dékánjai a volt rendszer képviselői és a jelenlegi egyetem teljességében és részleteiben is, mint fasiszta maradvány, jogosulatlan. Ez nem jelenti azonban

népesedési viszonyok változása egyelőre nem érezte hatását, lassanként tisztult ki a kép. Százvezrek költöztek vagy menekültek el Erdély mindkét feléből, megcsappant Dél-Erdély magyar lakossága is, kevésbé a falvaké, nagyobb mértékben a városoké.

– *De folytassuk: ez eredmény mi lett?*

– Az eredmény mi lett? Az átnyújtott kéréseket áttanulmányozták, és a következő hónapban, 45 májusában jelenhetett meg az a két miniszteri rendelet, a 244901/1945-ös, amely, mondhatnám azt, hogy átfogóan valóban rendezte a mi általunk előadott kéréseket.

– *Közbeszúrnék itt egy kérdést. Mi jellemezte a dél-erdélyi tanügyet akkor, amikor Önök éppen tárgyaltak? Feltételezem, hogy jellegzetesen kisebbségi, egy elnyomott kisebbség tanügyi hálózata volt, tehát egy csomó szűk keresztmetszettel, több elemi és nagyon kevés...*

– ...nagyon kevés középiskolával: Enyed, Gyulafehérvár, Brassó, Arad, Temesvár, ezek voltak ugyebár, amelyek középiskolával rendelkeztek.

Namost, ennek a két törvénynek a hatását szeretném elmondani. A rendeletek megjelenésének az időpontjában működő minden magyar előadási nyelvű állami és felekezeti, elemi, közép-, illetve szakiskola minden további nélkül továbbműködött. Ez tehát a fennálló helyzetnek jelentette a biztosítását. Továbbmenően a Dél-Erdély területén 1940 előtt a román rendszer idején bezárt magyar elemi iskolák újra megnyithatók voltak, de csak mint állami ma-

● GYORSLAPOZÓ

azt – a Román Demokratikus Szövetség megfogalmazása szerint –, hogy az erdélyi magyarság nem kérhet és nem tarthat fenn a maga számára egyetemi oktatást, de az semmi esetre sem lehet a mai.

A Magyar Népi Szövetség és a Kommunista Párt képviselői formai kérdésnek minősítették az egyetemi eskü kérdését. Az egye-

gyar elemi iskolák. Viszont az Antonescu-rezsim idején bezárt iskolák felekezeti iskolákként nyílhattak meg újra. Ez egy érdekes árnyalati megkülönböztetés volt, nem mi kértük, úgy rendelkezett a törvény. A magyar iskolákra vonatkozóan a rendelet törvény lehetőséget adott arra, hogy amennyiben megfelelő tanulólétszám jelentkezik valahol, akkor köteles a minisztérium iskolát létesíteni a részükre. És ez azért volt fontos, mert Dél-Erdélyben akadtak olyan helyek, ahol mint például Medgyesen vagy Nagyszebenben, elég számottevő magyarság élt, de középiskolánk nem volt.

Említettem már, hogy az iskolaépületekkel kapcsolatban nehézségek voltak, ezek főleg a középiskolák vonalán állottak fön. Itt még azt kell megemlítenem, hogy a tanítók vonatkozásában ezek a rendeletek elismerték a tanítók szerzett jogait. Tehát, ha valaki 1940 és 1944 között elérte a véglegesítési határt, megőrizte véglegesítését. Ugyanezt nem adták meg a tanároknak, ezeknek a capacitate nevű véglegesítő vizsgára kellett jelentkezniük.

A harmadik nagy mozzanata volt ennek a szervező munkának a tanügyi igazgatási hálózat kiépítése. Ennek az előzményéhez tartozik, hogy minden megyében megalakult egy-egy ilyen önkéntes magyar tanfelügyelőség az átmeneti periódusban, amely az MNSZ égisze alatt működött, de állami elismerése nem volt. Mi elhatároztuk, hogy ezeket elismertetjük. Eléggé merész dolog volt, tulajdonképpen a tanügyi önrendelkezés elvét akartuk érvényesíteni, és kel-

tem egyes hivatalnokai a katonai hatóság egyik rendelete értelmében a régi nyomtatványok igénybevételével vettek be hivatali esküt. Később azonban éppen a rektori hivatal átiratára meg is változtatták azokat. A második vádat illetőleg a Központi Tanácsadó Testület felkéri a főispáni hivatalt, hogy indítson vizsgálatot, amelyben a testület három kiküldöttje is részt vesz.

lő óvatossággal kellett eljárni. Mint ki fog derülni, meg is lett kezdeményezésünknek az első visszahatása.

– *Elismert szervezeti elv volt-e ez akkoriban?*

– Szakszervezeti vonalon igen, de a tanügyi hálózatban a román tankerületi főigazgatók szeretnék volna minél előbb visszaszerezni a teljes rendelkezési jogot a magyar iskolahálózat fölött is. A mi javaslatunk így hangzott: mi Erdély nem kelet-nyugati irányban osztottuk két tankerületi főigazgatóságra (hogy még így se tartsuk fenn a megosztás kellemetlen emlékét), hanem észak-déli irányban vágtuk ketté, és ebből alakult ki először a kolozsvári tankerületi főigazgatóság, amely már 1945 áprilisától kezdve megkapta az állami jóváhagyást, s a román tankerületi főigazgatósággal és épületben működött. 1945 szeptemberében nyertük el a kinevezést a brassói tankerületi főigazgatóság részére. Kolozsvárt Hadházy Sándor volt a főigazgató, helyettese Pogány Albert nagyenyedi francia szakos tanár, a brassói Erdélyi Gyula, az enyedi Kollégium rektor-professzora és a helyettese Fejér Pál brassói tanár lett. A két tankerületi főigazgatóság alatt három-három megyei tanfelügyelőség működött. A 16 megye nem tett szükségessé 16 tanfelügyelőséget, mert voltak nagyon nagy iskolalétszámú megyéink, és voltak sokkal kevésbé népesek is. Ilyenformán abban állapodtunk meg, hogy a két tankerületi főigazgatóságnak 3–3 megyei tanfelügyelősége lett. Sajnos csak halványan emlékszem, mintha ezek Brassóban, Csíkszeredában és Vásárhelyen, illetve Kolozsvárt, Szatmáron és Te-

● GYORSLAPOZÓ

Az egyetemi kérdés tárgyalásánál a Kommunista Párt kiküldöttje hangoztatta, hogy a Vlădescu-Răcoasa-féle nemzetiségi javaslat 18. szakasza nem zárja ki külön magyar egyetem létesítését. A 22. szakasz úgy értelmezendő, hogy magyar egyetem hiányában az erdélyi román egyetem maga is létesít egy-egy magyar, illetőleg német előadási nyelvű tanszéket” ●

mesváron székeltek volna. Tehát igyekeztünk nagy területeket át-fogni. Ugyanakkor felmerült a szükségessége annak is, hogy a minisztériumban legyen állandó magyar előadója iskolaügyünknek. Erre egyhangúan és közbizalommal mi a szebeni származású dr. Felszeghy Ödönt jelöltük, aki nagy tanügyi múlttal és tudományos munkássággal is rendelkezett, kiválóan beszélt a románt és rendkívül higgadt, nyugodt, szeretetreméltó egyénisége igen alkalmasnak bizonyult arra, hogy az átmeneti időszak nehézségeit meg tudja oldani.

– *Az uralkodó politikai áramlatot népfrintinak nevezték. Proletkultus szelek még nem fújtak?*

– A proletkultus szelek már fújdogáltak, de azért nagyon érdekes volt, hogy mennyire józanul háritották el őket. Elmondok egy esetet. Somlyai László az Újságírók Szakszervezete részéről siettetni akarván az iskolák ideológiai átállítását, egy szaktanácsai ülésen, ahol ott volt Veress Pál és Jordáky Lajos is, felvetette azt a javaslatot, hogy tartsanak marxista-leninista előadásokat. Veress Pali volt az, aki leintette Somlyait, mondván: „ne siettesd a dolgokat; a tanár végezze a tanítást, a munkás termeljen, az újságíró írja az újságot és egyelőre az iskolában semmilyen ideológiai propagandát ne végezzünk.”

Namost, 45 végére kialakult az az iskolahálózat, amely 48-ig állt fön. Kimutatásom szerint:

● 1945

● Vlădescu-Răcoasa nemzetiségügyi miniszter egy interjúbán: „(...) én tanulmányaimat Svájcban végeztem, és az ott szerzett tapasztalataimat akarom felhasználni akkor, amikor iskoláink ügyének rendezésére gondolk. Véleményem szerint Kolozsvárt nem helyes a kettős, párhuzamos egyetem, hanem ott kétnyelvű egye-

**AZ 1944–1945. ÉVI MAGYAR ISKOLAHÁLÓZAT,
EGYBEVETVE KORÁBBI ADATOKKAL**

**I.
Óvodák és elemi iskolák**

	1928/29	1939/40	1944/45
Óvodák	18	27	291
Elemi iskolák	1168	781	1763
	(360 állami!)	(csak felekezeti)	(991 állami)

Összesen 5100 tanítóval és óvónővel.

● **GYORSLAPOZÓ**

temre van szükség. Az egyetemi tanárok kinevezésében két szempont fog bennünket vezérelni. A tudományos felkészültség és a demokratikus gondolkozás. A harmadik kritérium: a nemzetiségi hovatartozás magától fog adódni. Praktikus képtelenség lenne 5 magyar vagy 5 román diák miatt párhuzamos román vagy magyar

II.
Közép- és szakiskolák

		1928/29	1944/45	Összesen:
Algimnázium	állami	–	26	51
	felekezeti	28	25	
Főgimnázium	állami	1 (tagozat)	22	38
	felekezeti	17	16	
Tanítóképző	állami	–	6	17
	felekezeti	7 (1 óvónő- képző)	11 (2 óvónő- képző)	
Kereskedelmi	állami	1 (tagozat)	9	13
	felekezeti	4	4	
Ipari	állami	–	6	7
	felekezeti	–	1	
Mezőgazdasági	állami	–	2 (tagozat)	5
	felekezeti	–	3 (alsófokú)	
Összesen		58		131

Összesen 1094 tanárral.

Egy másik kimutatásomból kiderül, hogy mit is jelentett 1944–1945: 1938–39-ben 70 ezer gyerek tanult az anyanyelvén, 1944–1945-ben már 200 ezer volt a számuk.

előadásokat tartani. A diákoknak azonban mindig minden karon joguk lesz saját anyanyelvükön vizsgázni” (*V. – febr. 4.*).

A Nemzetiségi Statútum 1945. február 7-én kiadott végleges szövegében a közoktatásra vonatkozó cikkelyek így módosultak: „18. §. – A Román Állam biztosítja az anyanyelvi oktatást állami elemi, középfokú és felsőfokú iskolák útján mindazoknak az

Nagyon röviden beszéljünk még arról, hogy ezeknek a kereteknek a kitöltése hogyan is folyt. Eleinte e tankönyvek nélkül tanítottak. Részben indokolt, részben indokolatlan idegenkedés volt ez a régi tankönyvekkel szemben, 1945-ben Diomed Bedeleanuval együtt hoztuk ki az első román nyelvű tankönyvet a magyar iskolák részére az I.-től a IV gimnáziumig. Nagy Jenővel közösen magyar és német tankönyveket szerkesztettünk és sokszorosítottuk őket. Ezeket jobbra csak Kolozsvárt használták, legépelt példányaik elvetődtek másfele is. 1946-tól románból és oroszból fordított tankönyveket kezdtünk használni.

– *Szükségből? Jó megoldás volt-e ez?*

– Nem szükségből, hanem bizonyos proletkultos beállítottságból kifolyólag. Még 1948-ban az MNSZ elhatározta egy olyan tankönyvbizottságnak a felállítását, amely elsősorban a középiskolák teljes magyar nyelv- és irodalomtankönyv szükségletét lássa el, továbbá az elemi iskoláknak az olvasókönyveit és, emlékezetem szerint, a zenetanítás tankönyveit írja meg. Érdekes felidézni ennek a bizottságnak az összetételét. Valamikor 1948 elején hozta létre az MNSZ, Gaál Gábor volt az elnök, én a titkár, tagjai voltak Jancsó Elemér, Nagy István, Abafáy Gusztáv, Szabédi László, Szentimrei Jenő, Létay Lajos, Antal Árpád, Bustya Endre, Faragó József és Márkos András.

– *Önök személy szerint sikerült-e Gaál Gáborral szót értenie?*

– Nem tudtam eléggé csodálni a munkabírását. Tessék elképzel-

● GYORSLAPOZÓ

együttélő nemzetiségeknek, amelyek megfelelő számú tanulóval rendelkeznek, azoknak a helységeknek a kivételével, ahol a felekezeti iskolák ezeket a szükségleteket kielégítik. A nem román nyelvű állami iskolák tanítói és tanári állásainak betöltésénél az illető nemzetiséghez tartozók részesülnek előnyben.

ni, hogy az I. elemitől a VIII. osztályig készültek a tankönyvek, és naponta hozták be a megírt oldalakat. Megtörtént, hogy 150–200 gépelt oldalt hoztak be, és másnap reggel már az egészet átolvasva, nagy kihúzásokkal, kérdőjelekkel, a hátlaapon megjegyzésekkel vehették át a szerzők, egy részét visszadobta, másikat átdolgoztatta, és egy harmadik részére mondta azt, hogy ez mehet.

– *Milyenek voltak a szempontjai?*

– A magyar irodalom „demokratikus” vonulatának kidomborítása, ami természetesen jelentette a középkori egyházi irodalom bizonyos fokú lekurtítását, a XVI–XVII. századi hitvitázó irodalomnak hasonlóképpen a lerövidítését, ugyanakkor azonban nagyon erőteljesen kidomborította a felvilágosodás korát, komolyan értékelte a reformkort, az 1948-as forradalom, az abszolutizmus korának az íróit és költőit. A hangsúly csak a legnagyobbakra eshetett, és a kisebb írók nagyon nehezen kerültek be az ő szűrőin keresztül a tananyagba. Talán jellemző, hogy Janus Pannonius volt az első, akinek fejezetet szenteltünk, utána Heltai, Balassi, Zrínyi, Mikes, a felvilágosodás nagyon részletesen, a XIX. századból nagyon szép és részletes fejezeteket engedett Kölcseyről, Kisfaludy Károlyról, Vörösmartyról, Jósikáról, Eötvösről, Kemény Zsigmondról, Madáchról, Aranyról és egy óriási tankönyve készült a XX. századi jelenkori erdélyi irodalomnak. Ez volt az első kísérlet arra, hogy egy teljesen önálló erdélyi irodalomtörténeti tankönyv készüljön. 1944 előtt a magyar irodalomtörténetet csak a két utolsó osztályban taní-

19. §. – A román felekezeti iskolákra vonatkozó rendelkezéseket a nemzetiségek felekezeti iskoláira is alkalmazni kell.

20. §. – A nem román nyelvű állami iskolákban és ezek tagozatain, valamint a nemzetiségek felekezeti iskoláiban a tanulókat azon nyelven kell vizsgának alávetni, beleértve az érettségi vizs-

tották, és mi egy olyan tantervet készítettünk, amelyben a négy felső osztályra osztottuk szét az irodalom tanulmányozását, az utolsót fenntartva az erdélyi irodalomnak. Persze nem volt mindenkinek az ínyére az, hogy Tamási Áront és Reményik Sándort például kirostálták. Emlékezetem szerint elkészült az V. osztály tankönyve, ennek Nagy Jenő volt a szerkesztője, a VI.-ét Léтай Lajos és én, a VIII.-ét Szabédi és még valaki (ez egy poétikaféle volt), a felső tagozati tankönyvek közül a XIX. századét majdnem én egyedül írtam meg. Gaál Gábor másokat bízott előbb meg, de rendre dobta vissza a fejezeteiket, és adta ide nekem, hogy írjam meg én. Nekem egy óriási iskola volt a mellette való munka, mert tessék eléképzelni, a Gaál Gábor ellenőrzése alatt Kőlcseyről, Kisfaludyról, Vörösmartyról, Petőfiről, Madáchról írni és tálalni az új tankönyvek szerint, anélkül hogy erőszakot követne el rajtuk az ember!...

– *Elvi engedményekre nem kényszerült?*

– Ellenkezőleg! Megtörtént az, hogy egyik munkatársunk Madáchról írt egy elmarasztaló fejezet, amelyben idealista filozófiai megalapozottságúnak, a szocializmus ellenségének állította be, és erre Gaál Gábor azt mondta nekem: „Géza, írd meg te!” Nekem kedvenc íróm volt Madách, néha egy hónap helyett két hónapig is tanítottam a középiskolában, annyira aprólékosan vettük. Meg is volt elégedve velem. De nyomtatásra mégsem került. Eljutott ugyan a tankönyv a minisztériumig, időközben azonban bekövetkezett a katasztrófa. 1949-re készültünk el vele, és mielőtt engedé-

● GYORSLAPOZÓ

gát is, amelyen az illető tárgyakat előadták, kivéve azt az esetet, amikor maga a tanuló kéri, hogy román nyelven vizsgáztassák.

21. §. – A nemzetiségek felekezeti iskolái ugyanolyan államsegélyben részesülnek, mint a román felekezeti iskolák.

22. §. – A szükségletekhez képest, illetve a hallgatók nemzetiségi megoszlásának figyelembevételével, a Kolozsvári Tудо-

lyezték volna ezt a XII.-es tankönyvet, amelyben benne voltak Balogh Edgár, Kurkó Gyárfás, Méliusz József is, őket éppen akkor tartóztatták le, úgyhogy a tankönyv egy napig volt forgalomban a papírkereskedésekben, és utána zúzdába került. Ma könyvészeti ritkaságszámba megy, 600–700 oldalas volt, gazdag szemelvényanyaggal és nagyon nagy szeretettel és gonddal megírt fejezetekkel, amelyben a Helikon is megkapta a maga méltatását, de természetesen Korunk-központú volt az erdélyi irodalom tárgyalása. Akkora bizalmatlanság támadt az egész Gaál Gábor-i tankönyvszerkesztéssel szemben, hogy az én tankönyvem egyszerűen süllyesztőbe került, még a kéziratát sem kaptam vissza, néhány töredékét őrzöm csupán. Az egész munkából a Szabédi-, a Létay-, a Nagy Jenő-féle tankönyv és az elemi iskolai tankönyvek maradtak meg. Munkánk ezzel a kellemetlen akkorddal zárult.

1948. szeptember elsején az államosítás egyszerre szüntette meg a két magyar tankerületi főigazgatóságot, a tanfelügyelőségeket és az egész felekezeti iskolahálózatot, és megteremtette azt az egységes tanügyi igazgatást, amely végeredményben már korábbi törekvése és reménye is volt az állami tanfelügyelői személyzetnek. Ígértem, hogy elmondom, hogyan született meg a magyar tanfelügyelőségi hálózat. Íme:

1945 augusztusában egy nyolc-tíz tagú kolozsvári román tanítói delegáció érkezett a minisztériumba – mi éppen ott tartózkodtunk Erdélyi Gyulával és Papp Imrével –, és ezek Voitecnél azzal jelent-

mányegyetem jogtudományi és bölcsészeti karán magyar és német nyelvű tanszékek létesítendőik” (*A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában. A nemzetiségi minisztérium kiadása, Bukarest, 1948.*) Budapest felszabadult. (V. – febr. 14.) ● Nagy vita a román és a magyar egyetem körül az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi értekezletén: „A javaslatokhoz

keztek, hogy tiltakoznak a magyar tanfelügyelőségek felállítása ellen, amiről tudomást szereztek. Egyáltalán Hadházy kinevezése ellen. Azt állították, mi államot akarunk az államban. Annyira ellenséges volt a fellépésük, hogy Voitecet nagyon meggondolkoztatta a dolog. Azt mondta: „Hallgassatok ide, itt van Nagy Géza az MNSZ egy tanügyi delegációjával, nos, Mironescu Mera államtitkárral egy este üljetek le, vitassátok meg a dolgot minden oldalról, és holnap nekem Mironescu Mera be fog számolni a benyomásairól, annak alapján döntök majd.” Erre este 6 órakor elkezdődött egy éjfél 12 vagy 1-ig tartó késhegyig menő harc. Egyik oldalon a vád: Hitler utolsó csatlósai, államot akarunk az államban, nekünk nem jó a román tanfelügyelőség, nem tanultunk az elmúlt évtizedek történetéből stb., stb. A mi érünk pedig az volt, hogy mi a jelenlegi helyzetben annyira kiélezettnek látjuk a nemzeti érzékenységet mindkét oldalról, hogy sokkal egészségesebbnek tartjuk, ha mindkét nép maga teremt rendet a maga házatáján.

– *Ez jó érv volt, de ilyen alapon mihelyest felszámolódik a kölcsönös ellenszenv, fel kell adni az intézményes önállóságot is, és nem tudom, hogy ez célszerű-e.*

– De akkor viszont megteremtődött volna ugyebár egy magasabb rendű „egység” ...szóval erről lehetne még beszélni.

Elég az hozzá, hogy erre azzal az ellenérvvel feleltek: csak nem tagadjuk a román demokráciát? Csak nem vagyunk bizalmatlanok a két párt kormányzatával szemben? Azzal vágtunk vissza, hogyha

● GYORSLAPOZÓ

elsőnek Csögör Lajos alispán szólott hozzá. Javasolta, hogy az értekezlet hozzon határozatot a Kolozsvárt felállítandó külön magyar és külön román egyetemre vonatkozólag. A kérdésben a kolozsvári ODA tanácsadó testülete egyszer már állást foglalt, szükségesnek találván akkor a külön román és külön magyar egyetem megszervezését. (...) Goldberger Miklós a KP nevében a határozata-

majd minálunk is kialakul a szilárd szocialista állapot, amely a Szovjetunióban uralkodik, akkor semmi kifogásunk nem lesz a külön nemzetiségi tanügyi igazgatási hálózat megszüntetése ellen.

– *Most hogyan vélekedik erről? Olvastam egy cikkét az Erdélyi Múzeumról, szinte sejtem, mi lehet a véleménye...*

– Sejtheti! Mindenesetre az érdekes az volt, hogy mikor véget ért a vita senki sem tudta, ki nyerte meg. Jöttünk ki a minisztériumból késő éjszaka, elől Mironescu Mera, utána az igazgatója (Cazannak hívták, egy sánta regáti tanár volt), külön-külön gratuláltak és azt mondták, hogy nagyon becsületesek, tisztességesek voltak az érveim, megnyertük a csatát. Másnap reggel, amikor bementem Voitechhez, ő már tudta az eredményt, gratulált és azt mondta, ő is amellet volt, hogy egyelőre semmiképpen se bocsássuk a román tanigazgatási szervek hatáskörébe és kezébe a magyar tanügyet, mert bajok lesznek belőle.

Így sikerült tehát 1948. szeptember 1-ig három év magyar tanterületi igazgatást biztosítani Romániában, és a magam részéről ma is meg vagyok győződve, megajándékozhatnának bennünket azzal a bizalommal, hogy minden további nélkül fölállíthassuk a magyar igazgatási szerveket, megengedve, hogy mi tartsunk rendet az iskoláink körül, mi ügyeljünk arra, hogy a munka pontosan menjen. A szellem egész biztosan kötetlenebb volna, kevesebb a súrlódás, a magyar tanerők és a magyar gyerekek részéről a megalázottság, az

ti javaslatához hozzászólva, megállapítja, hogy (...) ami az egyetemet illeti, megérti az MNSZ álláspontját, és azon a véleményen van, hogy a végső cél az önálló magyar és román egyetem kell hogy legyen. Most azonban az önálló egyetemek felállítására nincs meg a lehetőség, mert egyik részről sem rendelkezünk elegendő demokratikus magatartású tanárral. A román egyetemet pe-

alacsonyabb rendűségi helyzet és érzés kevesebbszer fordulna elő, mint ahogyan ma előfordul.

– *Mindenki ideiglenesnek, átmeneti megoldásnak tartotta-e az intézményes önállóságot 1945 és 48 között?*

– Nem. És annyira bevált és jól funkcionált, annyira simán ment az iskolák ellenőrzése, a tanítási órák látogatása! 1945 nyarán lefolytattuk a capacitate³ vizsgát is a magyar tanszemélyzet részére magyar nyelven, úgyhogy tulajdonképpen különösebb indoka nem is lett volna a megszüntetésének. Azóta persze tudjuk ugyebár, hogy csupán kísérleti korszak volt ez a három év. Olyan erőtényezői voltak:

Egyfelől az észak-erdélyi magyar tanszemélyzet és a magyarság számára a négyesztendei nem kisebbségi mivolt; a maga magyarságának a kötetlen, nem gátolt, nyugodt kiélése egy olyan erkölcsi erőttöbbletet jelentett, mely magyarázatát adta annak, hogy noha Dél-Erdélyben is ott élt egy félmilliónyi magyar, a kezdeményezés mégis miért jött Észak-Erdélyből. Mi álltunk elő azzal, hogy a meglévő iskolahálózatot fenn akarjuk tartani, úgy, ahogy 1944. augusztus 23-a találta – tehát volt egy ilyen erőgyűjtés a négy esztendő alatt.

A második tényező az MNSZ-nek a tapintatos szerepe volt, amely nagymértékben Kurkó Gyárfás személyéhez fűződik. Később ez elhalványodott, Kacsó vette át az elnöklést, az ő idejében

● GYORSLAPOZÓ

dig mielőbb fel kell állítani, mert lehetetlen még el is képzelni azt, hogy ezen a területen a román fiatalság ne részesülhessen saját anyanyelvén egyetemi oktatásban. Egyelőre tehát meg kell elégedni a kétnyelvű egyetemmel” (V. – febr. 28.) ● Groza Péter kapott megbízatást kormányalakításra. (V. – márc. 4.) ● A magyar szociáldemokraták lapja közli a Kolozsvári Magyar Demokrata

történt az államosítás, ő már kevésbé volt markáns személy és kevésbé olyan kisugárzó egyéniség, mint Kurkó Gyárfás.

Harmadsorban jönne az, amiről, nyilvánosság előtt beszélve, azt mondanám, hogyha nem jött volna létre 1944. május 1-én az egységfront a két párt között, akkor mindez nem lett volna lehetséges. Végeredményben a kommunista és a szociáldemokrata párt fékezte meg azokat az erőket, amelyek határozottan nemzetiségellenesek voltak és nagyon megnehezítették volna az életünket.

Negyedsorban jönne az, hogy az ország élén olyan miniszterelnök állott, aki tudta mit jelent az adott szó. Ő pedig írásos nyilatkozatban kötelezte magát a Szovjetunió felé a romániai nemzetiségek, köztük elsősorban a magyarság nemzetiségi jogainak és egyenjóságának a teljes betartására. Ez rendkívül komoly tényező.

Voltak olyan jelek, amelyekből arra következtettem: bár már rég román közigazgatás volt itt, az orosz ellenőrző bizottság Kolozsvárra kihelyezett fiókja szemmel kísérte, hogyan is áll a nemzetiségi oktatásügy helyzete. Nos, ezekre a tényezőkre támaszkodtunk. Ezek közül a politikai folytonosságot a kommunista és a szociáldemokrata párt egységfrontja, illetőleg az ökörejük megalakult Országos Demokrata Arcvonal (az FND), vagyis a tömegszervezetek: az MNSZ, az Ekés Front, a Hazafiak Egyesülete (Uniunea Patrioților), a Zsidók Demokrata Szövetsége stb. jelentette, szavatolta. Mivel ezek a politikai struktúrák stabiloknak és állandóknak látszottak, mi meg voltunk róla győződve, hogy nem ideiglenes az,

Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének emlékiratát az ún. hatos bizottsághoz, mely az ODA észak-erdélyi konferenciáján alakult a felsőoktatási kérdés megoldására. Az emlékiratban történeti, jogi, nyelvismereti, pedagógiai stb. érvekre hivatkozva, elvetik a „két nyelven” működő új intézmény felállításának tervét és a meglévő Magyar Tudományegyetem fenntartása mellett foglalnak

ami 1945-ben létrejött. Ezért a mai ember kevésbé tudja felfogni, hogy a tanügyi reform, amelyiknek az elnevezése naționalizarea învățământului volt, rossz szájízűt hagyott ennek az egész tanügyi hálózatnak a kiépítőiben, mert mi legfeljebb az etatizarea învățământului⁴-ra gondoltunk volna, de nem a naționalizarera. Ez utóbbiban meg kellett lassanként tanulnunk, a célból, hogy megnyerjük a román tömegek rokonszenvét, mind több és több előnyt igyekeztünk biztosítani a román oktatásügynek, és ennek megfelelően szorult háttérbe a magyar oktatás.

– *A Szociáldemokrata Pártnak valamilyen különleges érzéke, ideológiai „hajlandósága” lett volna a nemzetiségi ügy demokratikus megoldása iránt?*

– E pártnak tulajdonképpen két emberen nyugodott az egész nemzetiségi politikája: Ștefan Voitec-en és Lotar Rădăceanu-n. A két világháború között mindkettő részt vett a szociáldemokrata mozgalomban, abban pedig hatalmas magyar munkástömegek voltak. Ennek következtében ők tudták, hogy kik vagyunk, mik vagyunk, a magyarság felé kellő nyitottsággal rendelkeztek. Másodsorban a kommunista párt részéről az elsőrendű exponensek akkor Luka László, az ODA főtitkára, a KP titkára, továbbá Gheorghiu-Dej, a KP főtitkára, Ana Pauker, Iosif Kișinevschi és Lucrețiu Pătrășcanu voltak. Ővelük találkoztunk például 1945 nyarán is, amikor még sok volt az elintézetlen kérdés, köztük magáé az egyetemé. Akkor maga Luka és Groza hívott össze egy érdekes értekezletet, amelyi-

● GYORSLAPOZÓ

állást, támogatásukról biztosítva az autonóm román egyetem felállítását is. Az 1945. február 26-án kelt emlékiratot nyolc kolozsvári magyar középiskola 668 diákja is aláírta, az egyetemi alkalmazottak (tisztviselők, segédszemélyzet, altisztek) külön beadványban csatlakoztak hozzá. A lap saját kommentárja a legérdekesebb: „A beadványokra vonatkozólag leszögezzük a kérdésben illetékes ha-

ken – érdemes felsorolni – részt vett az MNSZ küldöttsége (bár ez inkább a következő fejezetbe, az egyetemébe tartoznék), elnökölni Luka elnökölt, ott volt Groza Péter, Gheorghiu-Dej, Bagdasar egészségügyi miniszter, Vlădescu-Răcoasa kisebbségügyi miniszter és Tătărescu, aki akkor államminiszter vagy miniszterelnök-helyettes lehetett a Liberális Párt részéről. Tehát ez volt a politikai konstelláció, amelyen belül mozgott a romániai magyarság iskolaügye, és minekünk az volt a meggyőződésünk, hogy egy eléggé tartós struktúrát hoztunk létre. 1948-ban azonban kiderült, hogy nem az. Némi vigasztalást legfennebb az jelentett, hogy a nemzetiség lakta megyékbe kineveztek magyar inspektorokat is a megyei tanfelügyelőségekre⁵.

Kolozsvár, 1980.

JEGYZETEK

1. „Tessék románul beszélni!” illetve „Kizárólag románul szabad beszélni.”
2. Az 1945. április 10-i *Világosság* számol be az útról.
3. véglegesítő vizsga
4. naționalizarea învățământului, etatizarea învățământului – magyarra mindkettőt a „tanügy államosítása”-val fordítjuk, de a „naționalizare” a „națiune” nemzet főnévből származik, innen a szójáték.

tos bizottság közmegelegedést keltő elhatározását, mely szerint a kolozsvári egyetemi tömb keretében három kulturálisan autonóm egyetem: I. Román Egyetem, II. Magyar Egyetem és III. Kétnyelvű Egyetem (esetleg autonóm egynyelvű karokkal, a lehetőség szerint, egyes karokkal a vidék szükségletét is kielégítve) fog működni” (E. – márc. 12.).

5. Nagy Géza a fentiekben nem saját személyes és nem saját politikai szerepét kívánta exponálni, az 1944 és 48 közötti idők erdélyi magyar társadalmának meghasonlottságáról szabadon beszélni 1980-ban különben sem lehetett. A 90-es évek elején megjelent művek egész sorából kiderül viszont, hogy Nagy Géza a háború utáni évek egyik legtisztábban látó és legnépszerűbb magyar politikusa volt Erdélyben, akinek az MNSZ vezetőségével alapvető kérdésekben volt nézeteltérése, s nem csupán azért, mert maga a szociáldemokrata párt tagja lett. Így helytelenítette, hogy az MNSZ intézőbizottsága állást foglalt a határkérdésben a béketárgyalások lezárta előtt (1945. nov., Marosvásárhely); egyik kezdeményezője volt a szociáldemokrata párt országos magyar bizottsága megalapításának, miután az MNSZ-en belül a hegemoniáját féltékenyen őrző kommunista csoportokonk ellenállásába ütközött; a székelyudvarhelyi kongresszuson pedig az ott végül elfogadott tanügyi törvénytervezet fő támogatói közé tartozott. 1948-ban pedig az államosítást megelőző propaganda-hadjárat idején a felekezeti oktatás további létjogosultsága mellett állt ki.

● GYORSLAPOZÓ

A VISSZACSATOLÁSTÓL AZ ORSZÁGOS VÁLASZTÁSOKIG

- A román hatóságok ünnepélyes kolozsvári bevonulásakor tartott Groza-beszédből: „Észak-Erdély lesz az a vaskapocs, amely ezt a sokat szenvedett két népet örökre összekapcsolja” (V. – márc. 14.)
- Március 20-án az MNSZ kolozsvári székházában